

تأثیر شبکه های اجتماعی بر کاهش روابط خانوادگی و صله رحم

آمنه البوعشیره^۱

چکیده

شبکه های اجتماعی به عنوان ابزارهای نوین ارتباطی، تأثیرات عمیقی بر روابط خانوادگی و صله رحم دارند. این پلتفرم ها با ارائه راه های سریع برای ارتباط، در ظاهر ممکن است به تقویت روابط بین افراد کمک کنند، اما در واقع، می توانند موجب کاهش تعاملات واقعی و نزدیکی های فAMILIARY شوند. استفاده بیش از حد از شبکه های اجتماعی ممکن است منجر به بی توجهی به تعاملات حضوری، کاهش کیفیت گفتگوها و افزایش احساس تنهایی شود. اعضای خانواده ممکن است به جای ملاقات های حضوری، وقت خود را صرف فعالیت های آنلاین کنند و این مسأله می تواند موجب تضعیف پیوندهای عاطفی و اجتماعی بین آنها گردد. ظهور تکنولوژی های نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی به وجود آمده است، بسیاری از کارکردهای اجتماعی ارتباطی را دچار اختلال کرده است. امروزه شبکه های اجتماعی در زندگی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و فAMILIARY شده است. شاید صله ی رحم در نگاه نخستین مسیله ی چندان با اهمیتی جلوه نکند اما با تامل در آیات آسمانی و سخنان گهربار پیشوایان دین و تفکر به نقش آن در زندگی می توان پی به تاثیر شگرف آن بر شرایط اجتماعی و شاکله جامعه برد. این مقاله بر آن است که تا مساله مهم اجتماعی بر کاهش روابط خانوادگی و صله رحم را در پرتو تاثیر شبکه های اجتماعی مجازی بررسی نماید و اینکه چرا نقش صله رحم امروزه بسیار کمرنگ شده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است.

کلیدواژه: اثرات، شبکه اجتماعی، صله رحم، خانواده.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمیه شهرستان کارون

مقدمه

امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه ای است که در هر کجای زندگی انسان، جلوه های حضور فناوری اطلاعات و ارتباطات به چشم می خورد. اینترنت و سرویس های ارائه شده در قالب آن، در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است، می تواند مخرب نیز باشد. شبکه های مجازی ابزار جنگ نرم دشمن هستند که هدف آن نابودی خانواده هاست. شبکه های اجتماعی نقش پررنگی در دنیای امروز دارند و نمی توان آنها را نادیده گرفت. این شبکه ها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد و در سطح کشورها و حتی بین الملل تاثیرگذارند، به همین دلیل در حال گسترش هستند و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهمتری را در زندگی بازی خواهند کرد. خانواده مناسب ترین جایگاه برای تامین نیازهای انسان و بهترین بستر برای تامین امنیت و آرامش روانی است. با این حال، در عصر کنونی، نظام خانواده دچار مشکلات و چالش هایی شده است که کم کم آن را به سستی و تزلزل می کشاند. در این میان ضروری است عوامل ثبات و سازوکارهای ایجاد ارتباط صمیمانه و سازنده را بررسی کنیم و محیطی سالم و بانشاط برای پرورش فرزندان فراهم آوریم. البته ناگفته نماند که مزیت استفاده از فضای مجازی زیاد است به شرطی که استفاده درست از آن به عمل آید. برخی کارها امروزه در همین فضا رونق گرفته اند و بیشتر کسب و کارها از این طریق به رشد و پیشرفت خوبی رسیده اند. این فضا مانند یک تیغ دو لب بوده که هم مضر و مفید است. در پیشینه این پژوهش، مقالاتی در ارتباط با این موضوع نگاشته شده است و هرکدام از این پژوهش ها به یک بحث در ارتباط با موضوع پرداخته اند ازجمله در مقاله: شبکه های اجتماعی مجازی و تاثیر آن بر کاهش روابط خویشاوندی، مولف: عبدالله جفاله، ۱۳۹۵ در این مقاله تا مساله مهم اجتماعی مجازی بررسی کند و اینکه چرا نقش صله رحم امروزه بسیار کم رنگ شده است پرداخته است. در مقاله: سبک زندگی مدرن و تاثیر آن بر کاهش روابط خویشاوندی، مولف: مینا مهربان دلویی و دیگران، ۱۳۹۳ در این مقاله تا مساله مهم اجتماعی معنوی صله رحم را بررسی کند و درصدد پاسخ به این پرسش که چرا نقش صله رحم امروزه بسیار کم رنگ شده است پرداخته شده است. در مقاله: نقش خانواده و روابط خویشی بر سلامت اجتماعی جوانان، مولف: طاهره عطوفی کاشانی، ۱۳۹۶ در این مقاله با رویکرد رسانه ای به بررسی نقش خانواده و روابط خویشاوندی در سلامت اجتماعی جوانان بپردازند. هدف از پژوهش حاضر، تاثیر شبکه های اجتماعی بر

کاهش روابط خانوادگی و صله رحم است. ولی در این مقاله حاضر سعی بر آن شده است تا ضمن پرداختن به مفاهیم کلیدی پژوهش، به تاثیر شبکه های اجتماعی بر کاهش روابط خانوادگی و صله رحم پرداخته شود.

۱. مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آنها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای سپر آهنین است و برای مرد نیروی مطمئن می باشد^۱ و در جای دیگر خانواده به معنای عشیر و خاندان او است چراکه با ایشان قدرتمند می شود.^۲ بنابراین نظریه خانواده تنها در حوزه و قلمرو فرزندان و خانواده مرد نیست بلکه شامل نزدیکان و خویشاوندان او که با آنها قدرتمند می شود نیز می باشد. در معنای اصطلاحی آن خانواده کوچک ترین نهاد اجتماعی است که از ازدواج شرعی زن و مرد حاصل می شود و با فرزند تکمیل می یابد که پس از ازدواج حقوق متقابل جدیدی بین افراد این نهاد شکل می گیرد.^۳ بنابراین تعریف خانواده شامل زن و شوهر، فرزندان و خویشاوندان ایشان است و با این معنا همسویی دارد؛ اسلام برای تمام افراد در مقابل خانواده، قوانین و سنت های خاص اعم از حقوق و وظایف تربیتی وضع کرده است و ایشان را ملزم به انجام آنها ساخته است.^۴

۱-۲- فضای مجازی

فضای مجازی واژه ای است که نخستین بار توسط ویلیام گیbson در کتاب علمی تخیلی مشهورش به نام «نورمونسر» به کار رفته است. فضای مجازی به فضای اطلاق می شود که بدون در نظر گرفتن بعد

^۱ فیروزآبادی، قاموس للمحیط، ج ۲، ص ۱۲۸.

^۲ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۱.

^۳ جلالی، خانواده تراز در اندیشه اسلامی، ص ۱۲.

^۴ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۲.

زمان و مکان تعامل های اجتماعی میان فرهنگ های گوناگون را از طریق فناوری های نوین امکان پذیر می سازد.^۱ فضای سایبر در واقع یک «محیط» است که ارتباطات در آن انجام می شود؛ نه صرفاً مجموعه ای از ارتباطات.^۲

۲) فضای مجازی و نارضایتی های خانوادگی

نمی توان فضای مجازی را مترادف با اینترنت دانست، اما اینترنت ابزار ورود به فضای مجازی است؛ اینترنت سامانه ای جهانی از شبکه های رایانه ای به هم پیوسته است که از مجموع «پروتکل اینترنت»^۳ برای ارتباط با یکدیگر استفاده میکنند. به عبارت دیگر اینترنت شبکه شبکه ها است که از میلیون ها شبکه خصوصی، عمومی، دانشگاهی، تجاری و دولتی در اندازه های محلی و کوچک تا جهانی و بسیار بزرگ تشکیل شده است. که با آرایه های وسیعی از فناوری های الکترونیکی و نوری به هم متصل شده اند. اگر بخواهیم آنچه اینترنت را تشکیل می دهد معرفی کنیم، باید به سه بعد اشاره کنیم:

زیرساخت: منظور از این عنوان، وسایل فیزیکی است که امکان اتصال و دسترسی به فضای مجازی را فراهم می کند که شامل روش اتصال به اینترنت اعم از استفاده از خطوط تلفن (Dial-up)، وای فای (Wi-Fi)، ماهواره و فناوری تلفن همراه G3 و غیره، همچنین دستگاه اتصال به اینترنت اعم از تلفن همراه، تبلت، رایانه و می شود. شبکه های اجتماعی موجب افزایش ارتباطات اجتماعی شده است. نگرانی در مورد تاثیر شبکه های اجتماعی بر روابط خانوادگی از جمله ارتباط همسران و ارتباط والدین با فرزندان شان وجود دارد. استفاده از شبکه های اجتماعی توسط جوانان، سبک زندگی آنان را تغییر داده است. خودنمایی و زندگی ویترونی از نتایج منفی شبکه های اجتماعی است. تغییرات زیادی تحت تاثیر شبکه های اجتماعی در ارزش ها، ساختار، سبک زندگی و نگرش های افراد و خانواده ها ایجاد شده است. زمانی عکس های خصوصی و خانوادگی و روابط حریم شخصی داشت و ورود افراد غریبه به خانه را بد تلقی می کردند.

^۱ خانیکی، فضای سایبری و شبکه های اجتماعی مفهوم و کارکردها، ص ۷۶.

^۲ شاه محمدی، راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب های فضای مجازی، ص ۱۰۶.

^۳ سیاح طاهری و دیگران، حقیقت مجازی، ۱۳۹۵.

اما حالا، حتی خصوصی ترین مسائل زندگی و لحظه های خودمانی نیز در شبکه های اجتماعی انتشار می شود. ایجاد سوء تفاهم و سرد شدن روابط زوجین از نتایج و تبعات منفی شبکه های اجتماعی است. طلاق و افزایش آن نیز نتیجه شبکه های مجازی است. انسان در خانواده، فرآیند جامعه پذیری را می آموزد که مجموعه هایی از بایدها و نبایدهاست و بالاخره نقش هایی را در روابطش با دیگران یاد می گیرد.

آنچه در خانواده از اهمیت برخوردار است، توجه به ارزش ها به ویژه ارزش های خانوادگی و اجتماعی است که از طریق آنها می توان جامعه را کنترل کرد و به سوی زوال یا تعالی سوق داد. آماده کردن فرزندان برای پذیرش مسئولیت های اجتماعی یکی از وظایف مهم و اساسی خانواده ها به شمار می رود. به نظر می رسد نوعی گذار از سنت به مدرنیته، سبب رشد و گسترش آسیب های نوپدید شده است. سیستم های جدید ارتباطی (شبکه های مجازی) آسان تر، ارزان تر و در دسترس تر است، به همین دلیل، استفاده از این فناوری های نوین برای کاربران جذاب تر است. علاوه بر این، کمبود ارتباطات میان فردی در جامعه به راحتی از طریق این سیستم جبران می شود.

از مهمترین دلایل گسترش رو به افزون آسیب های جدید و نوپدید ناشی از فناوری های نوین و شبکه های مجازی، نبود آموزش از سوی خانواده و عدم فرهنگ سازی صحیح است.

لذا یکی از زمینه های اصلی در بروز مشکلات خانوادگی و اصولاً نارضایتی از زندگی مشترک، فضای مجازی است که تحت تاثیر تولیدات رسانه ای به وجود آمده و باعث آن شده تا سطح توقع و رضایت از زندگی های مشترک را به خصوص در میان نسل جوان بالا ببرد. تحت تاثیر این فضا آنچه جوان باید از زندگی مشترک انتظار داشته باشد، به نوعی تحریف می شود. لذت و صمیمیتی که از برنامه ها و محتویات رسانه ها مانند فیلم ها و سریال ها در اذهان جوانان نقش می بندد تا حد بسیار زیادی در زندگی طبیعی قابل دستیابی نخواهد بود که این امر می تواند تبعات زیانباری برای آینده جوانان به همراه داشته باشد.^۱ صرف نظر از کاربرد وسیع این ابزارها، آنچه امروزه کاربرد وسیعی یافته و بخش وسیعی از فعالیت های روزمره افراد را پوشش می دهد، اینترنت و به تبع آن فضای مجازی است. ضمن اینکه استفاده نادرست

^۱ عضدی، نقش فضای مجازی بر خانواده، ۱۴۰۲/۵/۴.

چشم هم می شود. وقتی فعالیتت ندارید و مدام در حال خوردن و کار با فضای مجازی هستید کم کم وزن شما بیشتر خواهد شد و چاقی عوارض زیادی چون دیابت و چربی خون برای شما به همراه دارد. زمانی که گوشی را برای تایم طولانی در دست می گیرید پوست دست ملتهب شده و انگشتان و تاندون ها خسته و به مرور زمان ضعیف می شوند. این مشکلات جسمانی روز به روز بیشتر می شوند و سلامت شما را تهدید می کنند.^۱

۴-۵- آسیب روانی

در کنار آسیب های جسمانی فضای مجازی آسیب های روحی و روانی هم به همراه دارد. در خانه ماندن و کار زیاد با گوشی افسردگی را به همراه دارد. در این زمان شما مدام خود را با دیگران مقایسه می کنید و از زن خود ناراضی خواهید بود. استرس و اضطراب شما زیاد می شود که از نظر جسمی هم سلامت شما را به خطر می اندازد. اعتیاد به اینترنت در کودکان و نوجوانان زیاد بوده و آنها در اینترنت پرخاشگری و رفتار نادرست را یاد می گیرند. اعتیاد به نفس کاذب و خود شیفتگی از دیگر آسیب های روحی استفاده از فضای مجازی است. وقتی سرگرم فضای مجازی می شوید تایم خواب شما به هم می ریزد و بی خوابی بدن شما را مختل خواهد کرد.^۲

۴-۵- اعتیاد اینترنتی و انزوا طلبی

سرگرمی بیش از حد با فضای مجازی افراد را معتاد به اینترنت کرده و انزوا طلبی و افسردگی آنها را به همراه دارد. وابستگی به فضای مجازی باعث شده تا افراد نتوانند تایم آزاد در روز داشته باشند که در این صورت زندگی عادی آنها مختل خواهد شد. آنها کم کم از اجتماع فاصله می گیرند و به سمت گوشه گیری و افسردگی می روند.^۳

میلیون ها سال از اختراع آتش و ابزار گذشته است. انسان ها با ابزار به شکار پرداخته و روزگار گذرانده اند. بعد بشر به کشت و زرع روی آورده و عصر کشاورزی (موج اول) شکل گرفته است زمین نماد اقتدار در

^۱ همان.

^۲ <https://zehnemovafagh.com/damages-of-cyberspace-on-the-family>

^۳ همان.

این دوره بوده است. بعد از هزاران سال فکر و اندیشه بشری رشد کرده و دست به اختراع و اکتشافات زده و عصر صنعت (موج دوم) شروع شده و با ورود صنایع و تکنولوژی به زندگی موجبات راحتی و آسایش انسان‌ها را فراهم آورده است و سرمایه و پول مشخصه اصلی آن بوده است. پس با توجه به نیاز انسان به اطلاعات و دانش در زمینه‌های مختلف، عصر اطلاعات و ارتباطات یا دوره فرا صنعتی (موج سوم) آغاز شده و تغییرات و دگرگونی‌های شگفت‌انگیزی را در ابعاد مختلف بشری به وجود آورده است. موج سوم با کامپیوتر و اینترنت شروع شده است و سرعت توسعه علم، دانش و فناوری اطلاعات به شدت افزایش داشته است.^۱

کسب اطلاعات، آگاهی و دانایی مشخصه اصلی موج سوم است. با توجه به رشد سریع تکنولوژی و فناوری اطلاعات (it) و سرعت بالای ارتباطات و تبادل اطلاعات عصر چهارمی در دنیا شروع شده که چهارمین موج تغییر در جهان بوده و به فضای مجازی ۲ یا زندگی دوم ۳ یا زندگی مجازی ۴ شهرت دارد و به عصر مجازی معروف شده است. نوجوانان و جوانان ایرانی روز به روز به استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۱۶ گرایش پیدا می‌کنند. اگر نگاهی به آمار جمعیت عضو در شبکه‌های اجتماعی بیندازیم، می‌توان دریافت که این فضا، مکانی برای زندگی مجازی ۱۷ و هویت‌یابی ۱۸ جوانان تبدیل شده است. فضای مجازی بستری مناسب برای دریافت اطلاعات است. این فضای مجازی محل ارتباط گیری روزمره، گذراندن اوقات فراغت و سایر فعالیتهای جوانان است. شبکه‌های اجتماعی یکی پس از دیگری ظهور نموده و این شبکه‌ها با به وجود آوردن پدیده نوینی به نام «زندگی دوم» به دنبال ایجاد تغییرات بنیادین در طرز تلقی، نگرش و سبک زندگی جوانان است. این شبکه‌ها می‌توانند بر فرهنگ‌پذیری افراد جامعه تأثیر گذاشته، ادبیات و پوشش آنها و همچنین روابط با همجنس و جنس مخالف را دگرگون کنند و کلیه شوون زندگی را با سرعت بالا و توان نفوذ و تأثیرگذاری بیشتر تحت سیطره خود قرار دهند. (نظریه تزریقی یا گلوله جادویی).^۲

در این میان سبک زندگی بشری، ارزش‌های معنوی و دینی، اخلاق و انسانیت که در عصر ارتباطات ۲۲ و اطلاعات ۲۳ زندگی کرده و در چند قدمی ورود به عصر مجازی است، پیچیدگی‌های خاص خودش را

^۱ همان.

^۲ عضدی، محمدضا، نقش فضای مجازی بر خانواده، ۱۴۰۲/۵/۴.

دارد. امروزه فراگیری اینترنت و فناوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی موجب ظهور «فضای مجازی» در کنار جهان واقعی شده که این امر معادلات و الگوهای ارتباطات سنتی، تولید، انتقال و مصرف اطلاعات^{۲۴} را به هم زده و موجب تغییر در آن شده است. مسأله مهمی که در برنامه‌ریزی فرهنگی جوانان جلب توجه می‌کند، همان پدیده نوین عصر مجازی^{۲۵} است که با توجه به ظهور عرصه‌ی نوین برای زندگی بشر به خصوص نسل جوان، برنامه‌ریزی و اتخاذ استراتژی‌های مناسب با این فضا برای پرورش جوانان با الگوهای ایرانی و اسلامی اهمیت و ضرورت پیدا می‌کند.^۱

^۱ همان.

نتیجه گیری

در این مقاله به این نتیجه دست یافتیم که ارتباط از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیرگذارند. در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع هم تأثیرگذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه‌ی افکار و اندیشه‌های بشری محسوب می‌شود به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده‌ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه‌ی نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم می‌باشد و برای جلوگیری از هم‌پاشیدگی خانواده‌ها، والدین باید تا حدودی به فناوری‌های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می‌شود. لذا، چنانچه خانواده‌ها نسبت به شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می‌آید.

منابع

- ۱- پایگاه اطلاع رسانی حوزه، فضای مجازی، شبکه های اجتماعی و حاکمیت، ۱۳۹۷/۶/۱۰.
- ۲- جلالی، مرضیه، **خانواده تراز در اندیشه اسلامی**، نشر: امتداد حکمت، چاپ: اول، ۱۴۰۱.
- ۳- خانیکی، هادی، بابایی، محمود، فضای سایبری و شبکه های اجتماعی مفهوم و کارکردها، ۱۳۹۰، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، ص ۷۶.
- ۴- حرعاملی، محمدبن حسن، **وسائل الشیعه**. مؤسسه آل البیت، قم، ۱۴۱۴ ق.
- ۵- سالاری فرد، محمدرضا، **نظام خانواده در اسلام**، نشر: هاجر، ۱۳۹۵.
- ۶- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، **قاموس للمحیط**، ج ۲، نشر: دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۵ ق.
- ۷- شاه محمدی، غلامرضا، **راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب های فضای مجازی**، فصلنامه ی مطالعات راهبردی ناجا، ۱۳۹۵.
- ۸- عضدی، محمد رضا، نقش فضای مجازی بر خانواده، ۱۴۰۲/۵/۴.

سایت

- ۱- صالح آبادی، آسیب شناسی فضای مجازی بر بنیان خانواده، ۱۴۰۰/۹/۱۰.
- ۲- آسیب شناسی فضای مجازی بر خانواده، ۱۳۹۲/۲/۲۳.
- ۳- <https://www.pishkhan.com/news/۲۴۸۷۴۲>.
- ۴- <https://zehnemovafagh.com/damages-of-cyberspace-on-the-family>.